

Yesenindən tərcümələrə dair: Bir şeirin üç tərcüməsi

İsaxan İsaxanlı

Xəzər Universiteti

Müxtəlif müəlliflər tərəfindən tərcümə edilmiş bir şeiri yenidən tərcümə etmək istəyi. Nədir bu istək? Əvvəlki tərcümələrə etiraz, yoxsa şeirə, onun müəllifinə olan sevgi hissləri, duyğularındır bu istək? Heç şübhəsiz, bu məsələdə birinci fikirdən müəyyən elementlər olsa da, əsasən şeirə, şairə olan məhəbbət duyğularındır bu. Əlbəttə şairə olan sevgiyi, məhəbbəti onun haqqında müəyyən bir yazı yazmaq və ya onun hər hansı bir şeirinin ilk tərcüməçisi olmaqla da ödəmək olar. Bəs konkret şeirə olan sevgi? Hər şairin yaradıcılığında elə şeirlər var ki, onları mütləq tərcümə etmək istəyirsən. Yesenin də belə şairlərdəndir. «Письмо матери» şeirini tərcümə etmək, anaya olan o ülvü hissləri öz qəlbindən süzdürmək istəyi, dahi şairin həyata vida nəğməsi olan «До свиданья, друг мой, до свиданья» şeirini, doğma Bakımıza dərin və təmənnəsiz sevgi hisslərinin ifadə edildiyi «Прощай, Баку!» şeirini, sevgi himni sayıla biləcək “İran nəğmələri”ni və neçə-neçə başqa şeirləri tərcümə etmək istəyi nə qədər təbiidir.

Bununla belə, bir neçə müəllif tərəfindən tərcümə edilmiş bir şeirin yeni tərcüməsinə girişmək istəyinin, müəyyən mənada mövcud tərcümələrə etirazdan güc alması da şübhəsizdir. Çətin ki, Səməd Vurğundan sonra kimsə Yevqeni Onegini tərcümə etmək fikrinə düşsün.

“Никогда я не был на Босфоре...”şeiri Serqey Yesenin “İran nəğmələri”nə daxil olan sayca 5-ci şeirdir. Bu şeir 3 müəllif - Əliağa Kürçaylı, Səyavuş Məmmədzadə və Günel Mövlud tərəfindən Azərbaycan dilinə tərcümə edilmişdir.

Əliağa Kürçaylının tərcüməsi:

Bosforda heç zaman olmamışam mən,
Gəl indi sən məndən soruşma onu.
Sənin gözündəki mavi şəfəqdən

Öyrəndim dənizin nə olduğunu.
Məni aparmadı Bağdada karvan,
Ora daşmadım xınayla ipək.
Gözəl qamətinlə sən otur bir an,
Qoy dizin üstündə dincəlim görək.

Nə qədər yalvarıb dil töksəm belə
Səninçin hamısı birdir, bilirəm.
-Mən Rusiya adlanan o uzaq eldə
Tanınmış, şöhrətli, adlı şairəm.

Qəlbimdə səslənir şimal yelləri,
Budur, it də hürür ay işığında.
Məgər, a fars qızı, bizim elləri
Görmək istəmirsən, söylə, bir an da?

Qüssədən gəlmədim sizin ellərə,
Sən özün çağırdın səssizcə məni.
O quş qanadıtək qoşa əllərin
Uçurdu buraya gör necə məni.

Tələdə rahatlıq arayıram mən,
Qəlbimi oxşamır o keçmiş həyat.
Söhbət aç dinləyim sən vətənidən,
Könlün nə istəsə danış bu saat.

Sən öz nəfəsinlə məni məst elə,
Kədəri, qüssəni qov ürəyimdən.
Şimallı bir qızın həsrəti ilə
Ah çəkib, düşünüb, darıxmayım mən.

Heç zaman Bosforda olmasam da mən,
Sənə nəql edəyəm xəyalla onu.
Onsuz da gözünün mavi rəngindən

Öyrəndim dənizin nə olduğunu.

Birinci bəndin ikinci beytinə nəzər salaq:

Я в твоих глазах увидел море,
Полыхающее голубым огнем.

Bu beyti Əliğa Kürçaylı belə tərcümə etmişdir:

Sənin gözündəki mavi şəfəqdən
Öyrəndim dənizin nə olduğunu.

Beyt xeyli şairanə səslənsə də, fikrimizcə, tərcümə qeyri-dəqiqdir. Belə ki, orijinaldakı “Полыхающее голубым огнем” fikri “mavi şəfəq” kimi cansız şəkildə verilmişdir.

Həmin beyti Səyavuş Məmmədzadə daha dəqiq tərcümə etməyə nail olmuşdur:

Sənin gözlərinə alışan ümman,
Mavi alov saçan dəniz görürəm.

Üçüncü bənddə orijinalda verilmiş mənə tərcümədə qaranlıq qalmışdır. Belə ki, müəllifin “mənim Rusiya deyilən uzaq bir ölkədə şöhrətli, adlı-sanlı şair olmağım onsuz da sənin vecinə deyil” kimi bir fikrini, tərcüməçi dəqiq ifadə edə bilməmişdir. Həmin bənddə birinci beytlə ikinci beyt arasında əlaqə qırılmışdır. Tərcüməçi üçüncü misranın əvvəlində bir defis işarəsi qoymaqla bu əlaqəni qrammatika vasitəsilə saxlamağa çalışsa da, səslənmə baxımından buna nail ola bilməmişdir. Halbuki, həmin misrada sadəcə olaraq “mən” əvəzinə “ki” işlətməklə həmin nöqsanı tamamilə aradan qaldırmaq mümkün idi:

Nə qədər yalvarıb dil töksəm belə
Səninçin hamısı birdir, bilirəm.
Ki, Rusiya adlanan o uzaq eldə
Tanmış, şöhrətli, adlı şairəm.

Dördüncü bənddəki “У меня в душе звенит тальянка” misrasını tərcüməçi “Qəlbimdə səslənir şimal yelləri” kimi verməklə, orijinaldakı konkret bir fikri - rus qəlbinin klassik “qarmon həsrətini” qeyri-müəyyən “şimal yelləri” həsrəti ilə əvəz etmişdir ki, bu da Yesenin dəsti-xəttinə yad bir elementdir. Qeyd edək ki, yeddinci bənddə şair qarmon həsrətini yenidən dilə gətirsə də (“заглуши в душе тоску тальянки”), tərcüməçi yenə buna məhəl qoymur və misranı “kədəri, qüssəni qov ürəyimdən” kimi tərcümə edərək fikri uğursuz şəkildə standartlaşdırır.

Səyavuş Məmmədzadənin tərcüməsi

Bosfora düşməyib yolun heç zaman,
Oradan söyləyə bilməsəm, nə qəm.
Sənin gözlərində alışan ümman,
Mavi alov saçan dəniz görürəm.

Bağdada karvanla getməyib malım,
Sən məndən nə ipək, nə xına istə.
Yaxın gəl, gözəlim, dincimi alım
O ipək əllərin, dizlərin üstə.

Bəlkə heç vecinə deyil, bəlkə də,
Bu qədər dil töküb haray salmağım,
Rusiya deyilən uzaq ölkədə
Şan-şöhrət qazanmış şair olmağım.

Qəlbimdə qarmonun səsi közərir,
Ayın işığında çimir çöl, çəmən.
De, istəməzdinmi, Şərqin gözəli,
O mavi diyarı gedib görəsən?

Düşdüm sorağına uzaq ellərin,
Sən özün bilmədən səslədin məni.

Məni harayladı qoşa əllərin,
Yollara çağırdı həsrətin məni.

Rahatlıq gəzirəm haçandan bəri,
Narahat ömrümü qınamasam da.
Laləzar yurdundan bir danış barı,
Bir danış, dilini anlamasam da.

Qarmon həsrətini qəlbimdə ovut,
Qoyma onun səsi dağlasın məni.
Bir şimal qızının söhbəti, sovu
Qoyma qürbət eldə haqlasın məni.

Bosforda heç zaman olmasam da mən,
Oradan nəğmələr qoşa bilərəm.
Dəniz gözlərinə dalmasam da mən,
Mavi alovlardan coşa bilərəm.

Tərcüməçinin qarşısında duran əsas məsələlərdən biri də tərcümə zamanı tərcümə etdiyi dilin özünə mənsub kaloritindən istifadə edilməsidir. Səyavuş Məmmədzadənin tərcümələrində bu məqam, demək olar ki, tamamilə unudulmuşdur. “Никогда не был на Босфоре” şeirinin tərcüməsi buna bariz nümunədir. Əlbəttə, tərcüməçi tərcümə etdiyi şeiri, müəyyən mənada “özünüküləşdirə” bilər, lakin onu tərcümə etdiyi şairin əlindən ala bilməz, başqa sözlə tərcümədə müəllifin dilinin kaloritini itirməyə, müəllifin stilindən və şeirin məzmunundan ciddi uzaqlaşmağa tərcüməçinin haqqı yoxdur.

Birinci bənddəki “Ты меня не спрашивай о нем” misrasının “Oradan söyləyə bilməsəm, nə qəm”, ikinci bənddəki “Не возил я шелк туда и хну” misrasının “Sən məndən nə ipək, nə xına istə” kimi tərcümə edilməsi söz oyunundan başqa bir şey deyil. Məhz bu söz oyununun nəticəsidir ki, ikinci bənddə orijinalda olmayan “ipək əllər” ifadəsi meydana çıxmışdır. Dördüncü bənddəki “При луне собачий слышу лай” misrasının “Ayın işığında çimir çöl, çəmən” kimi tərcümə edilməsi isə səbr kasasını

tamamilə doldurur. Müəllifin nə üçün “собака” sözünü heç vaxt “it” kimi tərcümə etməməsi suala çevrilir. Burada qeyd etmək yerinə düşər ki, “Улеглась моя былая рана” şeirində uyğun bir beyti də tərcüməçi müəllifin prinsiplərinə deyil, öz prinsiplərinə sadıq qalaraq tərcümə etmişdir. Həmin beyti yada salaq:

Orijinalda:

Мы в России девушек весенних
На цепи не держим, как собак.

Tərcüməsi:

Bizim Rusiyada əzəldən bəri
Qız nədi, qəfəsdə saxlamaq nədi.

Əgər bu halda tərcüməçinin “it” sözündən bilərəkdən imtina etməsini, müəyyən mənada, (şərq gözəlini itlə müqayisə etməmək mənasında) qəbul etmək mümkündürsə, “При луне собачий слышу лай” misrasının tərcüməsində bunu qəbul etmək qəti mümkün deyil. “*При луне собачий слышу лай!*” Bu misraya bircə an qulaq verin. Misra dəhşətli dərəcədə mənalı və şairanə səslənir. İnsanın gözləri önündə gözəl bir mənzərə canlanır: Sakit, ayılı bir gecə və ay işığı altında eşidilən it hürüşləri. Möcüzə bir gecə! Bu, Yeseninın sevimli mənzərəsidir. Ömrünün axırına yaxın yazdığı «Русская зима» silsiləsinə daxil olan «Эх вы, сани! А кони, кони!» şeirində Yesenin, “nə ay var, nə də ki it hürüşləri” («ни луны, ни собачьего лая») deyə bu mənzərə üçün darıxır. (Вах: *Есенин С.А.* Собрание сочинений в шести томах. Т-1, Москва, Художественная литература, 1977, стр.302.)

Tərcüməçi bu məqamı olduğu kimi təsvir etməməklə xeyli itirmişdir. Görünür, tərcüməçi bu məqamı həmin bənddəki dördüncü - “О мави diyarı gedib görəsən?” misrasındakı qafiyəyə (çəmən - görəsən; əslində bu qafiyələnmə özü də zəif səslənir) qurban vermişdir. Amma bir qafiyə üçün bu gözəlliyi itirməyə dəyərdimi?!. “При луне собачий слышу лай” misrasını orijinala sadıq qalaraq tərcümə etməklə, son misrada ona uyğun qafiyə axtarmaq daha doğru olmazdı?

Şeirin 6-cı bəndinin ikinci beytinə nəzər salaq:

Расскажи мне что-нибудь такое
Про твою веселую страну.

Bu beyt aşağıdakı kimi tərcümə edilmişdir.

Laləzar yurdundan bir danış barı,
Bir danış, dilini anlamasam da.

Müəllifin fikri tamamilə fərqli və başqa mənə ilə dolu şəkildə verilmişdir. “Bir danış, dilini anlamasam da” misrasının hardan əmələ gəlməsi aydın deyil.

Yeddinci bənddəki "Заглуши в душе тоску тальянки" misrası tərcümə zamanı 2 misrada verilmiş, (Qarmon həsrətini qəlbimdə ovut, Qoyma onun səsi dağlasın məni) və bunun nəticəsində “Напои дыханьем свежих чар” misrası tamamilə atılmışdır ki, bu da tərcüməçinin orijinala münasibətdə nə qədər sərbəst hərəkət etdiyini bir daha göstərir.

Şeir belə bir beytlə bitir:

Все равно - глаза твои, как море,
Голубым колышутся огнем.

Tərcüməçi bu beyti də özünəməxsus qaydada orijinaldakından ciddi fərqli mənə kəsb edən bir şəkildə tərcümə etmişdir:

Dəniz gözlərinə dalmasam da mən,
Mavi alovlardan coşa bilərəm.

Bu beytin tərcüməsində orijinaldakı “dəniz” sözü də var, “gözlər” sözü də var, “mavi” sözü də var, “alov” sözü də var, bircə orijinaldakı mənə yoxdur.

Günel Mövludun tərcüməsi

Heç zaman Bosforda olmamışam mən,
Sən də oralardan heç nə soruşma.
Mən sənin gözündə dəniz görmüşəm -

Mavi alovlarla yanan-alışan.
Xınadan, ipəkdən yükümü tutub,
Bağdada karvanla səfər etmədim.
Qoy əyilsin sənin gözəl qamətin,
Mən də dizlərimdə yatım-dincəlim...

Nə qədər soruşdun, mən də söylədim,
Yenə də bilmədin kiməm-nəçiyəm.
Xəbərin yoxdu ki, öz vətənimdə
Mən bir adlı-sanlı rus şairiyəm!

İndi ürəyimdə talyanka səsi,
İt hürüşü gəlir qulaqlarıma.
Baxmaq istəmirsən, ey fars pərisi,
Mavi vətənimin uzaqlarına?

Bura darıxmaqdan gəlməmişəm ki,
Buraya, gözəlim, sən çağırırsan.
Durna tək açaraq qanadlarını,
Bəyaz qollarınla qucaqlamısan.

Ruhum çoxdandı ki, dinclik axtarır,
Amma keçmişimə lənət demirəm.
Nə olar, gəl mənə bir şeylər danış,
Özünün bu gözəl, şən vətəmindən.

Susdur könlümdəki talyanka səsin,
Doyur cazibənin tər nəfəsiylə.
Qoyma darıxmağa, ahlar çəkməyə
Şimal gözəlinin xatirəsiylə...

Heç zaman Bosforda olmasam da mən,
Nəsə uyduraram, yalan-yanlışdan
Sənin gözlərin var, bir dəniz kimi

Mavi alovlarla yanan-alışan...

Şeirin birinci iki bəndi xeyli maraqlı və orijinala sadiqliklə tərcümə edilmişdir. Lakin ikinci bənddəki zəif qafiyələnmə gözdən qaçmır. Yeri gəlmişkən şeirin tərcüməsində qafiyələnmənin bir qədər dağınıq şəkildə olması diqqəti cəlb edir. Tərcüməçi qafiyələndirməni “abab” sistemi ilə başlasa da, sonradan bu məsələdə xeyli müxtəliflik meydana gəlmişdir. Belə ki, 1-ci və 4-cü bəndlərdə tək və cüt misralar öz aralarında qafiyələndirildiyi halda, digər bütün bəndlərdə yalnız cüt misralar öz aralarında qafiyələndirilmişdir. Bununla yanaşı, 2-ci və 3-cü bəndlərdə qafiyələndirmənin, ümumiyyətlə, bir qədər zəif olduğunu da qeyd etməliyik.

3-cü bəndin tərcüməsində müəyyən qeyri-dəqiqlik var. Bənd orijinalda olmayan “nə qədər soruşdun, mən də söylədim” misrası ilə başlayır. Həmin bəndin ikinci beytinə nəzər salaq:

Xəbərin yoxdu ki, öz vətənimdə
Mən bir adlı-sanlı rus şairiyəm!

Əslində, “Fars gözəli”nin şairin adlı-sanlı Rus şairi olduğundan xəbəri var, sadəcə olaraq, şairin kimliyi onun vecinə deyil və onu maraqlandırmır (“Для тебя навеки дела нет”).

Dördüncü bənddəki “У меня в душе звенит тальянка” misrasının tərcüməsində tərcüməçi “тальянка” sözünü olduğu kimi saxlamağa üstünlük vermişdir. Bu üsuldən müəyyən məqamlarda istifadə etməyin üstünlükləri olsa da, bu məqamda, fikrimizcə, bu üsul yaramır. Həmin sözün “qarmon” kimi tərcümə edilməsi daha doğru olardı.

Tərcüməçi beşinci və altıncı bəndlərdə gözəl səslənməyə nail olmaqla bəndləri ustalıqla tərcümə etmişdir. Yeddinci bənddəki “Заглуши в душе тоску тальянки” misrasının tərcüməsində də, dördüncü bənddə olduğu kimi “тальянка” sözünü tərcümə etməyərək saxlamışdır. Digər tərəfdən, həmin misranın tərcüməsində müəyyən qeyri-dəqiqlik var: “Susdur könlümdəki talyanka səsin”. Söhbət “talyanka səsinə susdurmaqdan” deyil, şairin qəlbindəki “talyanka həsrətini ovutmaqdan” gedir.

Tərcümənin son bəndinə nəzər salaq:

Heç zaman Bosforda olmasam da mən,

Nəsə uyduraram, yalan-yanlışdan
Sənin gözlərin var, bir dəniz kimi
Mavi alovlarla yanan-alışan...

Burada iki məqamı qeyd etmək istərdik. Birincisi, “Я тебе придумаю о нем” misrasının “Nəsə uyduraram, yalan-yanlışdan” kimi tərcüməsi kobud səslənir, könül oxşamır və hər cür şeiriyyətdən uzaqdır. “Yalan-yanlışdan” ifadəsində bir sünilik hiss edilir. Burada daha şairanə bir fikir ifadəsi tapmaq lazım idi. İkincisi, orijinalın son beytindəki final intonasiyası (“*Все равно* - глаза твои, как море”) tərcümədə itirilmiş, beyt adi səslənmə xarakteri almışdır: “Sənin gözlərin var, bir dəniz kimi”. Burada orijinaldakı intonasiyanı müəyyən formada saxlamağa çalışmaq lazım idi. Məsələn, həmin beyti aşağıdakı kimi verməklə bu məsələnin öhdəsindən müəyyən dərəcədə gəlmək olardı:

Onsuz da gözlərin dəniz kimidir,
Mavi alovlarla yanan-alışan...

Mənbə:

“Bizim fakt” qəzeti, № 04 (06), 1-8 aprel 2010-cu il